Özgürlük Kavramının Kant ve Spinoza Üzerinden İncelenmesi

Öğr. Gör. Dilek Sacıhan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1433-9585>

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Atça Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Aydın – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.10.2020

Kabul: 18.04.2021

On-line Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler

Özgürlük

Ahlak

Akıl

Sorumluluk

İrade

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39443>

Öz

İnsanın özgür olup olmadığı sorusu, tarih boyunca çeşitli düşünürler tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınmış, bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Spinoza ve Kant, determinist bir dünyada aklın özgürlük aracı olduğu konusunda uzlaşırlarken, bunun ne şekilde ortaya konulacağı konusunda farklı anlayışlar ortaya koymuşlardır. Spinoza insan için herhangi bir istenç ya da irade özgürlüğünden söz edilemeyeceğini, insanın arzu ve korku gibi tutkular tarafından yönlendirilmeden rasyonel biçimde kararlar alıp eylemde bulunması durumunda özgürleşebileceğini ifade etmektedir. Tanrıyı zorunlu ve özgür varlık olarak nitelendiren Spinoza için zorunluluk ve özgürlük sadece Tanrıya mahsustur. Spinoza'ya göre insan, bir takım duygulara sahip olduğundan ötürü özgürleşmemektedir. İnsanın özgürleşmesinin biricik yolu Tanrısal düzeni, sezgisel olarak kavramaktan geçer. Spinoza için akıl, doğa yasasının zorunluluğunun bilincinde olan bir akıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'ta ise bu durum kendi kendinde yasa koyan akıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant, insanın akıl aracılığıyla kendi eyleminin belirleyicisi olduğunu, bu bağlamda insanın özerk bir varlık olabileceğini ifade etmektedir. Özgürlük insan aklının ürettiği bir ide olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'a göre ancak ahlak yasasına uygun eylemde bulunabilen kişi, özgür olarak adlandırılabilir. Özgürlük, bireye özgü olan etik bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Spinoza, beden üzerinden akli düşünerek özgürlüğü beden temelinde ilişkilendirirken, Kant ise özne üzerinden akli düşünerek; özgürlüğü özne temelinde açıklamıştır. Çalışmamızda özgürlük kavramı Kant ve Spinoza'nın felsefesi çerçevesinde ele alınmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sacıhan, D. (2021). Özgürlük Kavramının Kant ve Spinoza Üzerinden İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85): 449-460.

Investigation of the Concept of Freedom on Kant and Spinoza

Lect. Dilek Sacihan

Aydin Adnan Menderes University, Atca Vocational School, Department of Office Services and Secretarial, Aydin – TURKEY

Article History

Submitted: 23.10.2020

Accepted: 18.04.2021

Published Online: 30.06.2021

Keywords

Freedom

Morality

Reason

Responsibility

Will

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39443>

Abstract

The question of whether human beings are free has been dealt with by different thinkers from different perspectives throughout the history and different opinions have been put forward in this regard. While Spinoza and Kant agreed that reason is a means of freedom in a determinist world, they have put forward different understandings about how this will be revealed. Spinoza states that there can be no freedom of will or will for man, and that man can be free if he makes rational decisions and acts without being guided by passions such as desire and fear. For Spinoza, who considers God to be a necessary and free being, necessity and freedom belong only to God. According to Spinoza, man cannot be free because he has some emotions. The only way for human emancipation is to intuitively grasp the divine order. For Spinoza, reason appears as a mind that is aware of the necessity of the law of nature. In Kant, this situation appears as the mind that makes the law in itself. According to Kant, he argues that man is the determinant of his own action through reason and that human beings can be an autonomous being in this context. Freedom appears as an idea produced by the human mind. According to Kant, only one who can act in accordance with the moral law can be called free. Freedom is an ethical value that is unique to the individual. While Spinoza associates freedom on the basis of body by thinking of the mind through the body, Kant by thinking the mind through the subject; freedom on the basis of the subject. In our study, the concept of freedom is discussed within the framework of Kant and Spinoza's philosophy.

Giriş

İnsanın özgür ve özerk bir birey olarak varlığını sürdürmesi konusunda Kant ve Spinoza; aklın önemli bir araç olduğunu konusunda hemfikir olmalarına karşın, özgürleşmenin ne şekilde gerçekleşeceği konusunda farklı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Ahlakın temeli olarak özgürlüğü gösteren Kant'ın felsefe anlayışında; özgürlük idesi dışsal gerçeklikten bağımsız bir şekilde, öznenin bir faaliyeti olarak ele alınmaktadır. Kant için saf akıl hem kuramsal hem de pratik olarak özgür olmak durumundadır. Burada özgürlük insan aklının ürettiği bir ide olarak karşımıza çıkmakta, özgürlük etik kişi olmanın biricik koşulu olarak görülmektedir. Kant'a göre ancak özgürlük fikri altında eylemde bulunan bireyler gerçekten özgürleşebilmektedir.

Felsefe tarihinin bilinen ilk demokrasi ve düşünce özgürlüğü savunucularından olan Spinoza'ya göre, dünyanın var olmasının temel argümanlarından biri özgürlüktür. Ona göre özgürlük, insan varlığının biricik koşuludur (Bumin, 2010:69). Özgürlüğe giden yolları sistematik olarak adım adım gösteren Spinoza, insanın özgür olabilme imkanlarını ya da nasıl özgür olabileceğini ortaya koyar. Özgür insanın karakteristik yapısını ortaya koyabilmek adına doğanın bir parçası olan insanın özünü açığa çıkarmak gerekmektedir. Spinoza'ya göre gerçek özgürlük, akıl ve zihnin sağlamlığıyla mümkün olmakta bu sayede insanlar daha adil yaşamalarını sağlayan toplumsal kuralları akılcı buldukları için uyum göstermektedirler.

Spinoza'ya göre ussal varlık olarak insan, kendi doğasını anlayarak ve buna uygun davrandığı ölçüde özgürleşirken, özgürlük bilinçli eylemin zorunluluğuna dayanmaktadır. İnsan, duygularını tanıdığı ölçüde onların üzerinde hâkimiyet kurabilecektir. Akıl tarafından yönetilen insan, duygularının daha az etkisinde kalacağından kendini daha yetkin ve özgür kılacaktır. Spinoza için akıl, Kant'ın tersine kendi kendinde yasa koyan bir akıl değil, doğa yasasının zorunluluğunun bilincinde olan bir akıl olarak karşımıza çıkar. Spinoza ve Kant akla verdikleri değer konusunda benzer düşünceleri paylaşmaktadırlar. Kant, özne üzerinden akılcı düşünürken; Spinoza, beden üzerinden akılcı düşünmüş; Kant benzer şekilde özgürlüğü özne, Spinoza ise beden temelinde ilişkilendirmiştir.

Kant'ın Ahlak Anlayışında Özgürlük Kavramı

Kant'ın ahlak anlayışında özgürlük kavramı çok önemli bir yer tutmaktadır. *Ahlak Metafiziğinin Değerlendirilmesi* adlı eserinde özgürlük kavramına değinen Kant, ahlakın temellerini özgürlükte bulmaktadır (Kant, 2002: 66). Kant'a göre akıl sahibi bir varlık olarak insan, eylemlerinin belirleyicisi olup, yapma emrini bizzat kendisinden alan bir varlıktır. Kant'ın anlayışında yer alan özgürlük idesi nesnel olup, dışsal gerçeklikten bağımsız olarak düşünülen öznenin bir faaliyeti durumundadır. Kant'a göre saf akıl hem kuramsal, hem de pratik olarak özgür olmalıdır. Bu durum her iki özgürlüğünde bir ve aynı aklın özgürlüğü olmasından kaynaklanmaktadır (Rawls, 2005: 269).

Kant'ın anlayışında özgürlük ahlak yasasının buyurduğu biçimde eylemde bulunmayı gerektirmektedir. Özgürlük, insan aklının ürettiği bir ide olarak karşımıza çıkmaktadır. Akıl sahibi her varlık ahlak yasasının buyurduğu biçimde eylemde bulunma olanağına sahip olmasına rağmen bunu gerçekleştirebilenler özgür kişilerdir. Kant'a göre özgürlük etik kişi olmanın biricik koşulu olup, ancak ahlak yasasına uygun eylemde bulunabilen kişi özgür olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle özgürlük, kişinin kendisiyle ilişkisinde ortaya çıkan bireye özgü etik bir değerdir. Kant'a göre ancak özgürlük fikri altında eylemde bulunan varlıklar gerçekten özgür olup, tüm eylemleri kendileri tarafından yönetilmektedir. Bu nedenle akıl sahibi bir varlığın istemesi ancak özgürlük idesi altında gerçekleşmekte ve her akıl sahibi varlık için geçerli olmaktadır (Rawls, 2005: 269).

Kant insan eylemleriyle ilgili yargıların, eylemlerin nasıl olması gerektiğine bakılarak verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kant'a göre özgürlük bir deney kavramı değildir (Kant, 2000: 11). Kant için olayların doğa yasalarınca belirlenmesi bir zorunluluk olup bu zorunluluk, apriori bilgi kavramını

beraberinde getirmektedir. Deney, bu doğa kavramını doğrularken olanaklı olacaksa, bu kavramı varsayması gerekmektedir. Doğa, gerçekliği deney örnekleriyle kanıtlanan bir anlama yetisi iken; özgürlük, nesnel gerçekliği şüpheli bir akıl idesidir. Kant için özgürlük, kavranamayan ve görüsü elde edilemeyen bir kavramdır. Herhangi bir deneyde ortaya konamayacak idedir (Kant, 1999: 4).

Kant için özgürlük, doğal içgüdülerden bağımsız ve aklın yasalarına göre eylemde bulunmaya belirleme yetisinin, aklın zorunlu bir varsayımdır. Doğa yasası ve özgürlük arasındaki bu paradoks nedeniyle özgürlüğün olanaksız olduğunu iddia edenler için Kant: *“Bunlara ancak şu gösterilebilir: onda bulduklarını sandıkları çelişki, ancak, doğa yasasını insanın eylemleri için geçerli kılmak istediklerinden, insana görünüş olarak bakmak zorunda kalmalarında bulunur ve şimdi, onlarda düşünce varlığı olarak insanı kendi başına şey olarak da düşünmeleri istenince, hâlâ ona görünüş olarak bakmağa devam ettiler; burada ise, nedenselliğinin (yani istemesinin) duyular dünyasının bütün doğa yasalarından aynı özcede ayrılması, kuskusuz, çelişki olur; ama görünüşlerin arkasında (saklı olarak olsa da) kendi başına şeylerin temelde bulunması gerektiğini, bunların etkide bulunma yasalarının da görünüşlerin bağlı olduğu yasalarla aynı olmayacağını sakın sakın düşünüp, akla uygun olduğu gibi, kabul etmek isteseler, bu çelişki ortadan kalkar”* (Kant, 2002: 78) açıklamasını yapmaktadır.

Özgürlüğü hem destekleyen hem reddeden geçerli kanıtlar bulunmaktadır. Özgürlüğün lehinde olan teze göre doğa yasalarına ait nedensellik evrendeki tüm olayların türetilebileceği tek nedensellik olmamaktadır. Buna göre her şey bir kurala göre, kendinden önceki bir durum/olayla ilişkilidir. Bir şeyin olmasını sağlayan neden doğa yasasına göre önceki bir durumun/olayın sonucu olarak karşımıza çıkar. Bu durum sonsuza kadar devam edeceğinden bir tamamlanmışlıktan söz edilemez. Bu nedendir ki nedenselliğin yalnızca doğa yasalarına göre gerçekleştiğini söylemek kendisiyle çelişmektedir. *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinde özgürlük idesini aklın antinomilerinden birisi olarak ele alan Kant’a göre özgürlük, insanda, insanın akla dayalı eylemlerinde gerçekleşmektedir. Ona göre özgürlüğü, aklın pratik kullanımında aramak gerekmektedir. Pratik akıl, eleştirel felsefenin en önemli yapıtlarından biri olan *Pratik Aklın Eleştirisi* eserinde inceleyen Kant, saf pratik aklın varlığını ortaya koymaya çalışmıştır (Kant, 1999:3).

Teorik aklın eleştirisinde bilgiyi gerçek sayarak onun şartlarını araştıran Kant, ahlak söz konusu olduğunda ise bunu yapmayarak örf ve adetleri gerçek sayarak onun üzerine ahlakı inşa etmemiştir. Ahlaklılık, vicdanın bir hükmü olup, bu hükmün şartı ise özgürlükten geçmektedir. Özgürlükten ahlak yasalarına ulaşan Kant, var olan gerçek bilimizi ele alarak onun şartlarını aramış ve apriori ilkelere ulaşmıştır. Pratik akılda bunun tersini yapan Kant, apriori ilkelere hareketle ahlak yasalarına ulaşmaktadır (Erişirgil, 1997: 222).

Özgürlük kavramını negatif ve pozitif özgürlük olarak ikiye ayıran Kant’a göre, istemenin özerkliği ahlak yasalarının tümünün ve bu yasalara uygun ödevlerin tek ilkesidir. Ahlaklılığın tek ilkesi yasanın her türlü içerikten, arzu edilen nesneden bağımsız olmasıdır. Bu bağımsızlık, negatif özgürlük olarak karşımıza çıkar. Kant’a göre pratik aklın kendi kendini yasa koyması ise pozitif özgürlüktür. Ahlak yasası pratik aklın özerkliğinden başka bir şey ifade etmemektedir ki bu özgürlük, bütün maksimlerin biçimsel koşuludur. Maksimler bu koşula bağlı olduklarında ancak en yüksek pratik yasaya uyum sağlayabilecektir (Kant,1999:38). Pozitif özgürlük, bağımsız iradenin yasa koyma yetisi ve gücü iken; negatif özgürlük, olumsal mümkün olabilirlik alanının önünü açmaktadır. Pozitif özgürlük ancak negatif özgürlük koşuluyla mümkün olabilmektedir. Kant için özgürlük felsefesinin özü bu soyutlamaya dayanırken, iradenin otonomisi olmadan ahlak alanının yasası mümkün olamamaktadır.

İnsanın özgürlüğünü “transcendental/mutlak özgürlük” olarak kabul eden Kant’a göre özgürlük, algılanabilir bir şey değildir. Özgürlük ve ahlak yasası arasında direk bir ilişki olup biri olmadan diğeri var olamamaktadır. Özgürlüğün gelişigüzelliği yasadan yoksunluğu onun negatif anlamını verirken, pozitif anlamda özgürlük yasaya uymadır. Özgürlük, hiçbir yasanın olmaması

anlamına gelmemekte, insanın otonom olarak yani kendi iradesinin yasasına uyması şeklinde tecelli etmektedir (Heimsoeth, 1986: 143,144).

Kant' göre saf aklın pratik olabilmesi deneysel olandan bağımsız olarak var oluşuyla mümkün olabilecektir. Bu olgu, istemenin özgürlüğünün bilincinde olunmasına sıkı bir biçimde bağlı olup, akıl sahibi varlık olarak insanın istemesi bireyi nedensellik yasalarına bağlı kılmaktadır. Birey, pratik alanda kendi başına bir varlık olarak şeylerin düşünülür düzeninde belirlenebilen var oluşunun bilincinde olup insanın özgürleşmesi ancak şeylerin düşünülür dünyasına ulaşmakla mümkün olacaktır (Kant, 1999: 48).

Ahlak yasalarının bilinciyle, özgürlüğün bilincini aynı şey olarak tanımlayan Kant'a göre saf pratik yasalar ancak istemenin özgürlüğüyle ilgileri sonucunda olanaklı olmaktadır. Pratik ilkeler olarak bu yasaların mevcudiyeti özgürlüğü zorunlu kılar (a.g.e.:52). Özgürlük vasıtasıyla nedenselliğin bir yasası olarak karşımıza çıkan ahlak yasası bu özelliğiyle duyular üstü bir doğanın olanağının yasası durumundadır. Ahlak yasası sadece özgürlüğün olanağını değil özgürlüğü kendileri için bağlayıcı bir yasa olarak tanıyan varlıkların gerçekliğini de kanıtlamaktadır (a.g.e.:54).

İnsan, özgürlüğünü kendi deneyimi ile bilememekte deneyim, salt anlama yetisinin ilkeleri yani nedensellik yasasına bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'a göre deneyim ve ona bağlı olarak duyular dünyası, insana ancak görünüş dünyasının bir parçası olduğunu göstermektedir. Sonu gelmeyen nedensellik zinciri içerisinde özgürlüğün olanaklı olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. İnsan özgür olduğunun bilincine deneyim dışı bir kaynaktan ulaşmaktadır ki bu da insanın içinde duyduğu "yapmalısın" buyruğudur. Aklın temel fenomeni olarak karşımıza çıkan bu buyruk temelini özgür bir varlıkta bulmaktadır. Bu özgürlük insana "yapmalısın, çünkü yapabilirsin" kudretini vermektedir. İnsanın özgür olduğu bilgisi, kendisini ahlak yasasında bulmaktadır. Bu da insanda özgürlüğün nedensiz olmadığını belli bir nedenselliğin var olduğunu göstermektedir. İnsanın özgürleşmesi ancak ahlak yasasını bilmeye mümkün olabilecektir. İnsan, özgürlüğün nedenselliğine sahip olan ve isterse ahlak yasasının gereklerini yapabilecek olan bir varlıktır (Heimsoeth, 1986:142,143).

Kuramsal akıl ve pratik akıl olmak üzere iki akıl biçimi üzerinde düşünceleri bulunan Kant "Pratik Aklın Eleştirisi" adlı eserinde kuramsal akıl ile pratik akıl arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Kuramsal akıl "neyi bilebilirim?" sorusu üzerine odaklanırken, iki önemli nokta üzerinde durmaktadır: saf aklın bilme, anlama yetisi ve bu bilme yetisinin nesnesi (Heimsoeth, 2007: 67). Bilme yetisinin nesnesi kuramsal akılda fenomenler dünyası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant için doğa, fenomenler dünyası olarak bir zorunluluk alanı olarak görülürken; Tanrı, bilinmemesi nedeniyle ontolojik bir neden olarak görülmemektedir. Özgürlük felsefesinin nedeni kendisi olan bir varlık üzerinden kurulurken, Kant için bu varlık öznedir. Özne, "nedenini belirleyen neden" dir. Kant'a göre, insan özgür olmalı ki istemelerinin nedenini kendisi belirleyebilsin. Böylelikle ahlak yasası özgürlüğün bilinme nedeni, özgürlük de ahlak yasasının bilinme nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre bir isteme ile ahlak yasası altında olan bir isteme bir ve aynı şeydir (Kant, 2013: 65).

Kant'ın felsefi anlayışında zorunluluk alanında zihnin belirleme yetisi olan iradeyi belirleyen yasalar olmakta ve doğa alanında her şey bu yasalara göre düzenlenmektedir. Özgürlük alanında ise her şey "olması gerekli" olana göre gerçekleşirken zorunluluk fenomeninden, olandan; özgürlük ise olması gerekenden ilkeden çıkmaktadır. Kant için özgürlük, olabilirlikler içinde olması gerekenin zorunluluğuna göre eylemekken, zihnin anlama yetisi "nedir" sorusunu, irade ise "ne için, neye göre" sorularını sormaktadır: *"Benim burada yöneldiğim amaç ahlaksal dünya bilgeliği olduğundan, ortaya koyduğum soruyu şöyle daraltıyorum: acaba, sırf deneysel olabilecek ve Antropolojiye ait olan her şeyden tamamen arındırılmış saf bir Ahlâk Felsefesini geliştirmenin son derece zorunlu olduğu düşünülemez mi? Nitekim böyle bir Ahlâk Felsefesinin olanaklı olması gerektiği, sıradan ödev ve ahlâk yasaları idesinden de*

besbellidir. Herkesin kabul etmesi gerekir ki, bir yasa ahlâk yasası olarak geçerli olacaksa, yani bir yükümlülük nedeni olacaksa, mutlak zorunluluk taşımalıdır; ‘yalan söylemeyeceksin’ buyruğunun, sırf insanlar için geçerli olduğu, diğer akıl sahibi varlıkların ise ona aldırış etmeleri gerekmediği düşünülmemelidir. Gerçekten ahlâk yasaları olan diğer bütün yasalarda da durum böyledir; dolayısıyla yükümlülük nedeni burada insanın doğal yapısında ya da içinde bulunduğu dünyanın koşullarında değil, apriori olarak doğrudan doğruya saf aklın kavramlarında aranmalıdır” (Kant, 2015: 4).

Ahlak yasası, saf ödevden dolayı kendi mutluluğunu koruma yasası iken ahlaki değer taşır. Ahlaki değer, eylemin hedefe ulaşmasında değil, eylemi yaptırtan ilkede yer almaktadır. Ödev, ahlaki yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğuyken, eylemin nesnesine saygı gösterilmez: : “Kendim için bir yasa olarak tanıdığımı, saygıyla tanıyorum. Bu da, duyularıma başka herhangi bir etkileme aracılığı olmadan, istememin bir yasa altında bulunduğu bilincinden başka bir şey demek değildir. İstememin yasa tarafından belirlenmesinin ve bunun bilincinin adı saygıdır.” (Kant, 2015: 16). Ahlaki olan yalnızca yasaya saygı iken, ahlaki yasa geçerli nesnel ilkelere göre eylemde bulunmayı gerektiren bir buyruktur. Kant için “kesin buyruk bir tanedir, hem de şudur: ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin ilkeye göre eylemde bulun. Eyleminin ilkesini sanki senin iradenle genel bir doğa yasası olacaktı gibi eylemde bulun.” (a.g.e.:38). Kant için özgürlük ve ahlak evrensel olanda özdeşleşmektedir.

Kant’a göre ahlaki yasa, eşdeğeri olmayan bir değer iken, ahlaki değer amacı kendinde olan amaçtır. Nesnesi ve ereği yoktur. Ahlak yasasının evrenselliği, tüm bunları yok saymaktadır. Aklın kendisiyle ilişkisinde buyruk, mutlak amaç iken bu ilke ödev gereği mutlak suretle boyun eğmelidir. Kant için itaat eden irade kul iken mutlak yasayı belirleyen Tanrı ise öznedir. Tanrı, kendi belirlediği yasaya mutlak suretle kul olarak uymalıdır.

Kant’a göre metafiziksel ve ontolojik anlamda özgürlük, öznenin bilme ve eyleme kapasitelerinde değerlendirilmektedir. Bu anlamda özgürlük, onun varoluşsal özüne ilişkin bir bilgi olarak olanaklı görülürken, fenomenal dünyanın nedensel determinizmine tabi olan insanın numenal dünyada ortaya koyduğu bir ide olarak görünmektedir. İde, doğal nedenler zincirinden bağımsız olarak saf aklın kendinde yeni bir nedensel zinciri başlatmasının olanağını ifade etmektedir. Bu, saf aklın düşünsel karakterinin doğrudan etkisini gözler önüne sermektedir (Kant, 1990:538). Ampirik doğal nedenselliğin fenomenal dünyanın ötesine uzanması söz konusu değildir. Böylesi bir özgürlük aklın kendinde koşulsuz olanı tasarlayabilmesini ifade etmektedir ki, bu da insanın kendi eylemini kendisinin başlatabilmesini sağlamaktadır.

Duyusal, fenomenal yanıyla doğal zorunluluğa tabi olan insanın ussal yanıyla numenal alanda özgürleşeceğini belirten Kant, özgürlüğü numenal alana yerleştirmektedir. Numen olarak insan ampirik dünyanın nedenselliğinden bağımsız biçimde hareket edebilmekte, kendi eylemlerinin başlatıcısı olabilmektedir. Tanrı, insanı bir fenomen olarak değil “kendinde şey” olarak yarattığından insan özgürlüğünü olanaklı kılmak adına en yüksek varlık idesi anlamında düzenleyici bir ilke olarak görünmektedir (Collingwood, 1999: 138).

Kant’a göre bireyler ahlaksal eylemleri yerine getirmesi bakımından özgürken, bu eylemlerinden dolayı da sorumludurlar. Bizim dışımızdan kaynaklanan eylemler, kişinin yükümlü olmadığı şeyleri yerine getirmediği için birer eylem sayılmamakta, bu eylemlerinden dolayı sorumlu tutulmamaktadırlar. Kişi yerine getirmekle yükümlü olduğu bir eylemi gerçekleştirmediğinde ise bunun bir eylem sayılmasından dolayı sorumluluk kişinin kendisine ait görülmektedir (Kant, 1994: 79). Kant için sorumluluk, özgür bilinci ve özerk eylemi gerektirmekte ancak özerk bir kişi yaptığı eylemlerden sorumlu olmaktadır. Kant bu durumu “Özgürlüğün özne koşulları, eylemde bulunma yetisi ve insanın bu yetiye ait olan şeyleri bilmesi, eylemin motifi ile nesnesini tanımasıdır. Bu özne koşullar bulunmadığı zaman sorumluluk vukua gelmez; bu nedenle yararlı bir şeyi bozan çocukları sorumlu tutmak mümkün değildir, çünkü onlar nesneyi tanımazlar” (a.g.e.: 82) şeklinde açıklamaktadır.

Kant'a göre insanları eylemlerinden dolayı sorumlu tutmak ancak bir yere kadar mümkünken, kişiyi bir eylemden dolayı sorumlu tutma imkânı tanımayan aynı nedenler bireye sorumluluk yüklemektedir. Eylem, özgürlüğe ne kadar az bağımlıysa sorumluluk oranı o kadar azalmaktadır. Baskı altında bireyin sorumluluk oranı azalırken baskı engelini aşmasına karşın eylemi yerine getirmese devreye özgür seçim girmiş olacağından sorumluluğu o denli artacaktır (a.g.e.:83-84).

Tüm ahlaksal kötülüklerin kaynağını özgürlükte bulan Kant'a göre kötü eylemler özgürlükten kaynaklanmaktadır. İnsan doğasının kusurlu oluşu hafifletici bir sebep değildir, yasal ceza insanların eylemlerinin tüm kesinliğiyle uygulanmalıdır (a.g.e.:85-88). Kendi kendisine yasa koyan ve bu yasaya uyan özerk bir varlık olarak insan özgür olarak eylemlerinin sonuçlarından sorumludur. Eğer insan özgür olmasaydı eylemlerinin sonuçlarından da sorumlu olmayacaktı.

Spinoza'nın Ahlak Anlayışında Özgürlük Kavramı

Felsefe tarihinin bilinen ilk demokrasi ve düşünce özgürlüğü savunucularından olan Spinoza'ya göre, dünyanın var olmasının temel argümanlarından biri özgürlüktür. Ona göre özgürlük, insan varlığının biricik koşuludur (Bumin, 2010: 69). Özgürlüğe giden yolları sistematik olarak adım adım gösteren Spinoza, insanın özgür olabilme imkânlarını ya da nasıl özgür olabileceğini ortaya koyar. Özgür insanın karakteristik yapısını ortaya koyabilmek adına doğanın bir parçası olan insanın özünü açığa çıkarmak gerekmektedir. *"Kendi çıkarlarının peşinde koşan insanlar şeylerin nedenlerinden habersiz olarak doğarlar ve bu arzularının bilincindedirler. Bu yüzden de kendilerini özgür varsayarlar"* (Spinoza, 1996: 60). Doğanın ve Tanrının bir parçası olan insan, doğayı ne kadar çok bilir ve uyum gösterirse o kadar özgür, mutlu ve erdemli olacaktır. Birey mevcut düzeni sınırsız bilgisini tamamen bilemeyeceğinden hep daha fazlasını öğrenme ve hayatta kalma çabası gösterecektir. Bunun tek yolu insanın evrendeki zorunluluğu anlaması ve buna uyum sağlamasıdır. Akıllı insan mevcut şartlar içinde kendi var oluşunu, gayesini anlamaya çalışarak ona uyum sağlamaya çalışmaktadır. Özgürlük, mevcut düzeni kabullenip ona ayak uydurmaktan kendisi ve diğerleri için daha iyisini istemekten geçmektedir.

Her şeyin determinist bir yasa neticesinde zorunlu olarak meydana geldiğini savunan Spinoza'ya göre, Tanrı yaratmaz her şey Tanrı'dan zorunlu olarak ürer. Özgür olarak doğmayan insan, bunu yaşamı boyunca korumak zorundadır. Burada insan için mutlak bir özgürlükten bahsedilemez. Özgürlük insanın yaşamı boyunca mücadele vermesi gereken bir durumdur: *"Eğer insanlar hür doğsalardı hür oldukları süre boyunca iyi veya kötü şey hakkında hiçbir kavram oluşturmayacaklardı"* (Spinoza, 2011: 250). Spinoza'ya göre gerçek özgürlük, akıl ve zihnin sağlamlığıyla mümkün olmakta bu sayede insanlar daha adil yaşamalarını sağlayan toplumsal kuralları akılcı buldukları için uyum göstermektedirler. Akıl güdümünde olan insan iyi, kötü kavramlarının ötesinde özgürlüğünü inşa edecek, akıl doğrultusunda yaşamayan insanlar ise bundan mahrum kalacaktır. Bu insanlar, kendi tutkularının esiri olmaya mahkûmdur. Tutkularının peşinde giden insan onun kölesi haline gelecektir. Tutkularının esiri olan insan iyi olanı görmesine rağmen kötüye yönelebilmektedir. Spinoza için iyilik faydalı olan şeyi, kötülük ise bir iyiliğe sahip olmamızı engelleyen şeyi anlatmaktadır (Spinoza, 2011: 200). Spinoza için iyi olan şeyler faydalıyken, kötü olanlar ise erdemsizdir. İyi ve kötü olan eylemlerin sonuçları sevinç ve keder olarak açığa çıkar. İyi eylemde bulunan bir insan bunun sonucunda sevinç duygusu yaşarken aksi durumda keder duygusunu hissedecektir. Kendisi için iyi ve faydalı olanı isteyen insan daha mutlu ve erdemli olurken varlığına zarar vereni aradığında ise mutsuz ve güçsüz olacaktır (a.g.e.:214). İnsanın özgürleşmesi ancak kendisini tutsak haline getiren tutkularından uzak durmasıyla mümkün olacaktır. İnsan kendisini köle haline getiren tutkularıyla savaşmalı ve onlardan uzak durmalıdır. Her şeyi oluşa bağlı olarak düşünen bir filozof olan Spinoza, insanın doğasına ait hiçbir şeyin olmadığını düşünmektedir. Özgür ya da akıllı olarak doğmayan insan "nasıl özgürleşebilirim" ya da "nasıl akıllı olabilirim" sorularıyla kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Tanrıyı bilen insan kendi özünün de bilincinde olacak bu sayede kendi zorunluluklarının farkına varacak. Bu da özgürlüğün kapılarını kendisine aralayacaktır. Spinoza'ya göre Tanrı bilgisi akıl ile birlikte sezgisel olarak daha iyi anlaşılır. Oluş halinde olan insan, deneyimleriyle kendi kendisini var etmeye çalışmaktadır. Yaşamın bir sanat olduğunu bunun her birey için ayrı deneyimler anlamına geldiğini belirten Spinoza'ya göre özgür insan ölümü en az düşünen insandır. Kendi var oluşundaki zorunluluğu anlayan insan kendisine zarar verdiğini düşündüğü şeylerden uzaklaşabildiği oranda özgürleşir. Kendisin pasifleştiren, tutsak haline getiren, duygulanımlardan uzak durduğu ölçüde özgür kalacaktır. Özgür kalabilmek bu duygularla sürekli bir savaş halinde olmayı gerektirir. Determinist bir özgürlük anlayışını savunan Spinoza için, insan tin ve tenden oluşmaktadır. Spinoza için insan, özgür olmamasına rağmen onu özgürleştirmek mümkündür. Özgürlük ve zorunluluk arasında tutarlı bir ilişkinin olduğunu belirten Spinoza'ya göre, özgürlük vardır ama özgür irade yoktur.

İnsan mevcut düzene uyum gösterdiği takdirde özgürleşmekteyken, Tanrı kendi kendisinin nedeni olduğu için mutlak anlamda özgür olmak zorundadır. Spinoza'ya göre tabiatta bir eser meydana getirmesi Tanrısal tabiatın bir zorunluluğudur (Spinoza, 1996: 60). Ona göre varlık ancak Tanrı tarafından meydana getirilir. Tanrı, kudret sahibidir, onun kudretinde tasarlanan her şey zorunlu olarak mevcuttur (a.g.e.:67). Determinizm, doğaya hakim olan genel yasadır. Doğada rastlantısal hiçbir şey yoktur ve bir nedensellik ilkesi mevcuttur. Her bir neden başka bir şeyin nedenidir. Tabiatın bir parçası olan insan, doğaya uyum sağladığı ölçüde özüne ulaşabilir. İnsan, doğanın düzenine boyun eğer ve ona uyum sağlar (Spinoza, 2011:204).

İnsan hem bedeniyle hem de zihniyle aldığı kararlarla doğanın zorunluluğunu kabul etmektedir ki bu da insan için bir iç özgürlüğün mevcudiyetinin göstergesidir. Ruh, bedenden bağımsız değildir. Ruh ve beden birbiriyle uyumlu olmak zorundadır. Birey doğadaki bu zorunlu var oluşu anladığı ölçüde özgürleşecektir. Doğanın bütünüyle Tanrı eksenli kavranması en üst bilgi seviyesi olan sezgisel bilgiye ulaşmanın bir yoludur. İnsan özgürlüğünden bahsediyorsak Tanrının sonsuzluğu ve özgürlüğü bilinmelidir. Mutlak anlamda tek hür olan Tanrı'dan yola çıkarak ancak insan özgürlüğüne ulaşılabilir. İnsan aklıyla Tanrı bilgisine ulaşabilir. Burada ruh, kendisini bilgiye ve faydaya ulaştıracak olan aklı temsil etmektedir (Spinoza, 2011:216).

Doğadaki determinizmle birlikte kendi oluşunun farkına varan insan, Tanrı'nın bilgisine ulaştığı oranda özgürdür. İnsan doğasıyla uygun nedenler tarafından eylemde bulunmaya yönlendirilir (Spinoza, 2012: 20). Spinoza'ya göre bilinçli olarak istediğini zanneden insan akıl ve tutku, bilim ve imge arasında seçim yaparken özgür değildir. Bu bir zorunluluktur. İnsan kendi doğasında bulunan bir zorunlulukla bir eylemde bulunur. Özgürlüğün yapı taşı Tanrı'nın ve diğer varlıkların zorunlulukla var olduğunu bilmekten geçmektedir (Bumin, 2010: 88).

Metafiziksel ve ontolojik anlamda özgürlüğün determinizmle bağdaştırarak bunu töz tanımlı çerçevesinde ele alan Spinoza'ya göre töz, varlığı özünde içeren kendi başına var olan salt kendisi aracılığıyla tasarlanabilen mutlak varlık olarak görülmektedir. Bu mutlak varlık, sonsuz sıfatları olan diğer bütün şeylerin nedeni olan Tanrı ya da doğadır. Buna göre eylemi sadece kendisi tarafından belirlenen şeyler özgürleşebilmektedir (Spinoza,2004:31,32). Spinoza'ya göre Tanrı sadece gerçek ve mutlak anlamda özgürken, ontolojik özgürlük Tanrısal özün ifadesi olmaları bakımından kendi içkin doğalarına göre varoluşlarını ifade etmektedir. Bireysel şeylerin varoluşu doğrudan Tanrıdan değil diğer tekil şeylerden ve dolaylı olarak Tanrıdan kaynaklanır. Tanrı dışında bütün tekil şeyler öz ya da doğa bakımından içsel zorunluluğa tabidir (a.g.e.:57). Ontolojik olarak insanın özgürleşmesi onun tabi olduğu içsel zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Sonuç Olarak Kant ve Spinoza'nın Özgürlük Probleminin Karşılaştırılması

Spinoza'ya göre Tanrı, bütün şeylerinin özünün ve varoluşunun ilk nedenidir (cousa prima)

hem de onların tek özgür nedeni (cousa libera) olarak görülmektedir. Tanrı, kendi başına var olan kendi kendisiyle tasarlanan ve kendi doğasının zorunluluğuna göre eyleyen özgür nedendir (Spinoza, 2004: 61). Mutlak anlamda özgür olan Tanrı, kendi doğasının içsel zorunluluğuna göre eylemek ve yaratmak durumundadır (a.g.e.:64-66). Tanrı, etkinliğini kendi doğasının zorunluluğuna göre yerine getirmek durumunda olduğundan yaratımlarında herhangi bir özgür iradeye sahip değildir.

Spinoza'ya göre insanlar, önyargılı bir biçimde davrandıklarında kendi istek ve arzularının bilincine odaklanmaları nedeniyle olayların nedenleri üzerinde fazla düşünmemekte bu da onların karar eylemlerinde kendilerini özgür sanmalarına neden olmaktadır (Spinoza, 2004: 68,69). İnsanların bütün karar ve eylemleri içsel veya dışsal bir zorunluluktan kaynaklandığı göz önüne alındığında özgür biçimde verilen kararlardan veya yapılan seçimlerden söz edilemez. Spinoza'ya göre zihinden bağımsız biçimde işleyen bir istenç ya da irade söz konusu değildir. İnsan ruhunda söz konusu olan şey, bir şeyi olumlamak ya da olumsuzlamaktır. Spinoza'ya göre böyle bir yetiyi kullanabilmek için de bireyin şeyleri niçin uygun bulduğu veya reddettiğine ilişkin nedenler bilgisine sahip olması gerekir (a.g.e.:120-123). Spinoza için insanların özgür biçimde davrandıklarını düşünmelerinin sebebi eylemleri doğuran nedenlere ilişkin bilgi ve bunun sonucunda ortaya çıkan farkındalık düzeyidir. Bu bilinçlilik insanın özgürleşmesinin biricik koşuludur.

Özgürlük ve zorunluluk ilişkisi üzerinde duran Kant ise bu çelişkiyi insana atfedilen duyuşal doğa çerçevesinde ele almaktadır. Kant'a göre insan bir taraftan uzaysal-zamansal düzen içinde bulunan görünüş olarak kabul edilirken, öte yandan ussal doğası gereği duyuşal sezginin koşullarına tabi olmayan bu yüzden de ampirik nedenselliğe bağlı olmayan "kendinde şey"dir. İnsan ussal biçimde kendi yasasını kendisi koymakta ve kendi eylemlerini belirlemektedir (Kant, 1999:54-56). Kant'a göre insan, kendi eylemlerini kendisi belirleyebilen iradeli bir varlıktır. Özgürlük genel geçerlilik koşulları altında kendi maksimine göre eyleyen insanın isteminde ifade edilen aklın nedenselliği olarak kabul edilir: *"kendimizi amaçlar düzeninde ahlak yasaları altında düşünebilmek için, etkide bulunan nedenler düzeninde kendimizi özgür sayıyoruz, sonra da kendimize isteme özgürlüğü yüklemiş olduğumuz için, kendimizi bu yasalar altında düşünüyoruz"* (Kant, 1995: 69). Kant için özgürlük ve istemin kendi kendine yasa koyması anlamında özerklik aynı şey olup aklın pratik yasasına göre bir eylemin nedensel belirlenimini ifade etmektedir.

Kant'a göre kendini ahlak yasası aracılığıyla gösteren özgürlük idesi istencin özerkliğinde gerçeklik kazanmaktadır. Bu, istemenin kendinde iyi olana yönelmesidir. Özerklik, eylemin maksimlerinin genel bir yasa olacak şekilde seçilmesini ifade etmektedir. Kant'a göre kişi, maksimlerini duyuşal istek ve isteminin nesnelere dayandırırca heteronom içinde bulunmaktadır. Birey, eylemini kendi isteği dışında koşullu buyruklara göre eylemiş olacağından ahlaki ve özerk "autonom" davranmış olmayacaktır (a.g.e.:58,59). Kant'a göre kişinin ahlaki buyruğa göre davranması bir ödevdir. Bu ödevi yerine getirme onun özerkliğini ifade etmektedir. Kant'a göre kişinin özgür olmasının koşulu ahlak yasasının özgürlüğünde kendini bir amaç olarak belirlemesinden geçmektedir. Kişinin özerkliğini, kendi varlığını, kendi kişisinde istemesinin bir nesnesiyle belirlemesi kişinin kendisini bir araç yapmaktadır. Bu durumdan hiçbir biçimde özerk ve özgür eylemden bahsedilemez.

Spinoza, *Etika* adlı eserinde geometrik yöntemle sistemleştirdiği metafiziksel bir dizge oluşturmaya çalışırken Kant, Saf Aklın Eleştirisinde bir bilgi kuramı ortaya koymaktadır. Spinoza için Tanrı her şeye içkin, var olanların nedeni gerçek ve zorunlu varlıktır; Kant da Tanrı aşkın bir varlıktır. Kant için Tanrının deneyimi ya da bilgisi olanaklı değilken, Spinoza için her deneyim aslında Tanrının bir deneyimidir. Tanrı veya doğa, olgusal ve sonlu şeylerin zorunlu nedeni olup, şeylerin özünü kavrayan insan, Tanrıyı daha iyi anlamaktadır.

Spinoza da sonsuz ve mükemmel bir varlık olan Tanrı veya doğa, sonlu şeylerin hem içkin nedeni hem de var oluşlarının nedeni olarak neden, etki dizisinin başlangıcında yer almakta ve sezgisel

olarak anlaşılabilmektedir. Buna karşın Kant'ın Tanrısı olgusal dünyanın bir parçası olmadığından insan ona ilişkin herhangi bir sezgiye sahip olmadığından bilgiye de sahip değildir. İnsan duyusal sezgiye bağlı olarak şeyler arasındaki ilişkinin bilgisini ortaya koymaktadır. Tanrı ise gerçeklikten ziyade bir ide olarak varsayılmakta her şeyin kendisinde tasarlanmasının olanaklı temeli olarak görülmektedir. Kant da Tanrı, aklın zorunlu bir idesi ve düzenleyici bir ilke olarak görülürken; insan, salt bilen değil, aynı zamanda eyleyen bir varlıktır. Kant da fenomenler dünyası açısından mekanik; insanın kendi ve bütününde doğa açısından teolojik nedensellik söz konusudur. Tanrı her iki düşünür için etik yaşamın temelini oluşturmaktadır.

Spinoza'ya göre ussal varlık olarak insan, kendi doğasını anlayarak ve buna uygun davrandığı ölçüde özgürleşirken, özgürlük bilinçli eylemin zorunluluğuna dayanmaktadır. İnsan, duygularını tanıdığı ölçüde onların üzerinde hâkimiyet kurabilecektir. Akıl tarafından yönetilen insan, duygularının daha az etkisinde kalacağından kendini daha yetkin ve özgür kılacaktır. Spinoza için akıl, Kant'ın tersine kendi kendinde yasa koyan bir akıl değil, doğa yasasının zorunluluğunun bilincinde olan bir akıl olarak karşımıza çıkar. Olgusal dünyadaki nedensellik açısından özgürlüğün imkansız olduğuna inanan Kant, doğa yasasının zorunluluğunu ussal varlık olarak insanın kendi kendinde koyduğu bir yasa biçiminde değerlendirerek zorunluluğu özgürlükle ilişkilendirmektedir.

Spinozada Tanrı da dâhil insanlar için herhangi bir irade özgürlüğünden söz edilmemekte Tanrı, kendi özünün içsel zorunluluğuna göre eylemek durumunda olduğundan başka türlü davranması beklenmemektedir. İstenç ve anlağı bir tutan Spinoza için insanların istenç ya da irade özgürlüğü olarak gördükleri şey bir yanılsamadan ibarettir. Spinoza'ya göre insanlar, davranışlarını belirleyen duygulanımların nedenlerini bilmeden eylemde bulunduklarından kendilerinin özgürleştiğini sanmaktadır. Spinoza için bütün eylemler içsel veya dışsal zorunluluktan kaynaklanmakta kararlarının nedenlerin bilgisine sahip olmayan bireylerin eylemleri, dışsal zorunlulukla belirlenmektedir ki bu durumda bireyler, eylemlerinden herhangi bir şekilde zorunlu değildir.

Kant'a göre kişi, eyleminin öznel ilkelerini genel bir yasa olacak şekilde koşulsuz bir biçimde seçmesi durumunda özerkliğe kavuşacaktır. Tam tersi durumda ise birey, bir şeyi kendisi için değil başka bir şeyin nedeni ile yaptığı için öznel ilkelerini duyusal istek ve ampirik tasarımlara göre seçmesi durumunda özerk davranmış olmayacaktır. Kişinin ahlaki buyruğa göre eylemesi bir ödev niteliği taşımakta ve bu ödevi yerine getirmesi onun özerk olmasını ifade etmektedir. Bu özerklik insanı duyusal yönden soyutlarken salt ussal biçimde eylemesi gereken bir varlık olarak görmektedir.

Doğa durumu her iki filozof için de insanlar arasındaki anlaşmazlık ya da uyuşmazlık durumunu ifade ederken Spinoza bu sorunu toplumsal ve siyasal haklar ve özgürlükler çerçevesinde ele alırken, Kant liberal bakışla bireysel hak ve özgürlükler çerçevesinde değerlendirmektedir. Spinoza ve Kant akla verdikleri değer konusunda benzer düşünceleri paylaşmaktadırlar. Kant, özne üzerinden akli düşünürken; Spinoza, beden üzerinden akli düşünmüştür; Kant benzer şekilde özgürlüğü özne, Spinoza ise beden temelinde ilişkilendirmiştir.

Sonuç olarak, Tarih boyunca her filozof özgürlük kavramı üzerinde düşünmüş, bu kavram farklı düşünürler tarafından çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. Eserlerinde özgürlük kavramı üzerinde görüşleriyle dikkat çeken Kant, insan için özel bir nedenselliği olan özgürlüğün olanağını kabul etmemektedir. Kant'a göre bu durumda özgürlüğe bağlı olan sorumluluk ve ahlaklılık kavramları da anlamsız hale gelmektedir. Doğa zorunluluğu ile özgürlük arasında var olan çatışma Kant için gerçek bir çatışma olmayıp, insanın iki farklı alandan oluşan bir varlık olduğunun kabul edilmesiyle bu çatışmanın ortadan kalkacağını ileri sürmektedir. İnsanın bir yönüyle duyulur dünyaya, bir yönüyle de düşünülür dünyaya ait bir varlık olduğunu ifade eden Kant'a göre, bu iki alanın bir ve aynı öznedeki birleşimi var olan bu çatışmayı ortadan kaldıracaktır.

Kant'ın felsefesinde özgürlük, bir nedensizlik, yasa dışılık olarak görülmemekte insan kendi yasasını kendisinin koyması ve bu yasaya uyması durumunda özerkleşecektir. İnsan, akıl sahibi bir varlık olarak düşünülür dünyaya ait olmasıyla bir takım güdülerin, dürtülerin, arzuların ötesine çıkarak özgürleşmektedir. Akıl sahibi bir varlık olarak insan, özgür iradesiyle eylemde bulunurken davranışlarından da sorumlu olacaktır.

Özgürlüğe ulaşmanın biricik yolu Spinoza'ya göre aklın doğru kabul ettiği ilkeleri benimsemekten geçmektedir. Kendi varlığını devam ettirme çabası içinde olan insan, bunu özgür irade neticesinde gerçekleştirdiğinin yanılgısı içindedir. Özgürlük iyi, kötü kavramların ötesinde inşa edilen bir yaşama hali olduğundan insanın özgür olduğu gerçek değildir. Birey ancak kendini tutsak eden duygulardan uzaklaşırsa özgürlüğe kavuşur. Akla uymakla özgürlüğünü elde eden insan, kendi sınırlarını bilmek durumundadır.

Spinoza'nın özgürlük anlayışı Tanrı ve doğa anlayışı ile oldukça ilişkili iki kavram olarak karşımıza çıkar. Tanrı, biricik tözdür. Var olan her şey onun sıfatlarıdır. Varlık ve var olan ayrımını zorunlu ve özgür olmak temelinde yapan Spinoza felsefesinde bu sıfatların sadece Tanrı'ya özgü olduğu kabul edilir. Kendi doğası varlık nedeni olduğundan dolayı Tanrı'nın başka bir nedene ihtiyacı yoktur. Bu da doğasının içkin neden olduğu kabulünün sonucudur. Öz sadece Tanrı'nın varlığı için söz konusuysa içkin neden olarak tanımlanmaktadır. Spinoza'ya göre varlığın zorunluluğunun ispatı ancak öz kavramı göz önüne alınarak yapılabilir.

Spinoza felsefesinde zorunluluğa determinist bakış açısıyla baktığından bu kavramı özgürlükle ilişkilendirir. Determinizm zorunluluğun özgür olmaya neden olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu özgürlük sadece varlık için geçerlidir. Zorunluluğun determinizmi özgür olmak, zorunluluğun zorlaması ise bağlı olmak anlamına gelmektedir. Determinist bakış açısıyla özgür olmak sadece Tanrı'ya özgüdür.

KAYNAKÇA

- Bumin, Tülin (2010). Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Collingwood, Robin George (1999). Doğa Tasarımı, Çev.Kurtuluş Dinçer, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Erişirgil, Mehmet Emin (1997). Kant ve Felsefesi, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Heimsoeth, Heinz (1986). Immanuel Kant'ın Felsefesi, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kant, Immanuel (1990). Kritik der reinen Vernunft, 3. Auflg. Felix Meiner Verlag GmbH, Hamburg.
- Kant, Immanuel (1994). Philosophia Practica Universalis – Etik Üzerine Dersler I, Yayımlayan: Gerd Gerhardt, Çev. Oğuz Özügöl, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kant, Immanuel (1995). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (1999). Pratik Aklın Eleştirisi, Çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (2000). Gelecekte Bir Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prologemena, Çev.İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (2002). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (2015). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Rawls, John (2005). "Kant'ın Ahlak Felsefesinin İzlekleri", Çev. Özlem Barın, Cogito, Sayı: 41-42, s. 241-277.

- Spinoza, Benedictus (1996). Törebilim, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları.
- Spinoza, Benedictus (2004). *Etika*, Çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Spinoza, Benedictus (2011). Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Olan Etika, Çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Kitabevi
- Spinoza, Benedictus (2012). Politik İnceleme, Çev. Murat Erşen, Ankara: Dost Yayınları